

Ruská sovětská vesnická próza: jeden úhel pohledu

KRAMARSKA, D.: *Русская деревенская проза второй половины XX века*. Litteraria Sedlcensia. Redaktor naukowy Danuta Szymonik. Volumen IX, Colloquia, Studia Minora. Siedlce: Wydawnictwo IKR[i]BL, 2015. 149 s. ISBN 978-83-64884-64-1.

Po náporu postmoderny a dalších poetik, které vznikaly křížením romantismu, preromantismu, „gotické prózy“, esteticky hodnotné a „masové“, triviální literatury, se nyní řada badatelů vrací k jakoby zapomenutému proudu ruské literatury, který se tradičně nazýval „vesnická próza“ (деревенская проза), i když se to jistě týkalo také poezie, neboť i ta se někdy orientovala na vesnici a přírodu (Alexandr Jašin, též prozaik, 1913–1968, Nikolaj Rubcov, 1936–1971, oba spojení s ruským Severem, s Vologdou), ale próza byla rozhodně směrem silnějším a navenek výraznějším. Nezbytí onoho „retra“, tedy obrácení k těmto pramenům, jsem pocítil již hluboko v 90. letech 20. století, kdy se ruská literatura té doby vznášela ještě na křídlech postmodernismu a v chaosu jelcinovského Ruska na mršině zaniklého SSSR se dařilo zpochybnit vše: do zapomnění jako by upadla nejen vesnická próza, ale i mytologické vrstvy spojené mimo jiné se jmény Čingize Ajtmatova nebo Anatolije Kima – to jsme kdysi zachytili v antologii vlastních příspěvků, recenzí apod., které se prezentovaly v 70.–80. letech minulého století na stránkách tehdejších československých periodik, mj. Světová literatura, Kmen, Tvorba, novin Rovnost, revue Universitas aj. Název *Spálená křídla* [POSPÍŠIL 1998] měl vystihnout tragédii této generace i literatury, kterou vytvářela, ale u vědomí toho, že jejich čas opět přijde – a přišel v souvislosti s obnovováním ruské svébytnosti v různých rovinách.

Polská rusistka Danuta Kramarska pojala vesnickou prózu osobitě jako unikátní jev ruské literatury a její důležitý vývojový článek. Svoji analýzu založila na zkoumání vztahu mezi literární postavou a prostředím. Dochází k typologii těchto vztahů (viz dále), analyzuje formativní typ vztahu (формирующие-преобразующий тип связи), demonstrativní typ (проявляющий тип) a komplexně orientační (целостно-ориентировочный). To, co je asi prvním problémem, jsou příliš složité názvy jednotlivých typů vztahů mezi postavou (charakterem) a prostředím a také obtížnost takového schematického dělení. I když se autorka zabývá primárně ruskou prózou, neváhá – a to je dobře – vložit do svých výzkumů také srovnání se stavem podobné literatury v Polsku a Bělorusku. Jestliže v centru její pozornosti v ruské vesnické próze jsou klíčoví autoři jako Vasilij Bělov (1932–2012), Vladimir Solouchin (1924–1997), Valentin Rasputin (1937–2015), Vasilij Šukšin (1929–1974), Viktor Lichonosov (nar. 1936), Viktor Astafjev (1924–2001) aj., v polské literatuře to jsou Julian Kawalec (1916–2014), Tadeusz Nowak (1930–1991) a Wiesław Redlinski (nar. 1940), v Bělorusku zase mj. Janka Bryl (1917–2006), Ivan Ptašnikav (nar. 1932), Anatol

Kudravec (1936–2014) Viktor Karamazav (nar. 1934) – také o nich jsme nejednou psali v 70.–80. letech minulého věku v československém tisku. Asi není správné, že autorka všude uvádí (u Bělorusů) ruské varianty jejich jmen, i když psali také a někdy hlavně rusky. Autorka hledá i genezi tohoto typu prózy: v Rusku ji nachází lehce už v 19. století, ale jsou to podobnosti převážně tematické, ale nikoli hlubinné, poetologické; totéž platí o místě takové literatury a její genezi v Polsku a Bělorusku, kde, jak tu správně uvádí, jde o dvě dominanty: válku a vesnici. To, co mi tu chybí nejvíc, je však spíše analýza poetiky této prózy, její „filozofie“ více než rozbory postav a prostředí. Jinak řečeno: podstatné je to, jak vesnické téma včetně jeho kritického náboje ovlivňuje podobu celé literatury, neboť to je přesně to, co ve vývoji literatury zůstává, tedy poetologické jádro a jeho impulsy. Jinak by tato literatura zůstala jen muzeální relikvií.

Dalším problémem je, že tento typ prózy není podstatně analyzován ve vztahu k dobovému pozadí, tedy k faktu, že se tato literatura objevuje v 50. letech 20. století v podobě publicistické, později vrcholně umělecké a myslitelské s vrcholem v době vlády Leonida Brežněva, kterou Michail Gorbačov tak přezíravě pojmenoval dobou stagnace (период застоя). To jsem se snažil v širší souvislosti ukázat na analýze diskusí sovětských 60. a 70. let o slavjanofilech (1969) a revolučních demokratech na stránkách časopisu Voprosy literatury (1973–1974) v samostatné studii, která je nyní v tisku [POSPÍŠIL (2016)]. Tu se opět dostáváme k pojmu, jenž je v názvu knihy vynechán – „sovětský“. Neboť vesnická próza byla výrazně prózou ruskou *sovětskou*: reagovala na sovětské poměry, i když kriticky, tedy zejména na vyvlastnění a kolektivizaci venkova, na zničení ruské vesnice v důsledku plánů sovětského režimu jako podstaty ruského národního života, takže Sergej Zalygin (nicméně člen komunistické strany, 1913–2000) to v románu Jihoamerická varianta (Южноамериканский вариант, 1974) vyjádřil slovy, že ruský venkov bude jednou chápán jako vzdálený fenomén, asi jako staré Řecko nebo Řím. Srovnávací aspekt, byť jen rusko-bělorusko-polský (přirozeně se nabízí otázka, proč se tu neobjevuje ukrajinská vesnická próza, také značně bohatá), by mohla být rozšířena o jiné literatury: silné je toto zaměření – kromě jiných slovanských literatur – u Germánů, zvláště Skandinávců. Ještě ostřejší světlo by na problematiku vesnické prózy vrhlo srovnání s „filozofickým“ základem v různých literaturách, včetně náboženského charakteru této literatury, např. pravoslavi nebo katolicismu; v české literatuře např. katolický ruralismus, např. Josef Knap, Jan Čep, František Křelina, zajímavá spojitost se socialistickým konzervativním ruralismem, vynucená nebo dobrovolná koexistence těchto směrů, třeba tvorba Josefa Suchého (1923–2003) v 70.–90. letech 20. století, návaznost na konzervativní hodnoty, vyzvedávání minoritních enkláv minulého času, u Suchého např. zájem nejen o spirituální literaturu typu R. M. Rilka, ale také o literaturu Lužických Srbů, politický status quo a světový neokonzervatismus – koneckonců je viditelná i v sovětské vesnické próze, která je tradicionalistická a konzervativní a odpovídá Brežněvově době návraty k tradici,

národním kořenům oproti národně nezakotvené, kosmopolitní moderně a avantgardě vládnoucí po roce 1956 v době chruščovovského „tání“. Tyto paradoxy, jež jsme tu naznačili, by mohly být dalšími výraznými kapitolami této monografie.

Vztah postavy (charakteru) a prostředí je ve vesnické próze jen jednou z poetologických dominant. Zde by se dala objevit i návaznost na fyziologickou črtu (физиологический очерк, franc. physiologie) naturální školy, tedy raného ruského realismu, neboť její poetika ze sepětí postavy a prostředí přímo vychází) a jeho ideologických determinant: asi mnohem důležitější je celkově poetika tvorby a tvárné postupy, resp. vztah k různým starším poetikám a směrům. To mi v této knize chybí snad nejvíce, např. analýza romantických prvků, sentimentalistických náznaků, kriticko-realistické poetiky, satirické linie, ale také žánrová skladba, např. návraty elegie a idyly, jak jsme v různých textech hluboké minulosti mnohokrát naznačovali [POSPÍŠIL 1982, POSPÍŠIL 1985], viz také naši monografii *Labyrint kroniky* [POSPÍŠIL 1986].

I když je kniha polské autorky zaměřena na rusko-polsko-běloruský blok s jádrem v ruské sovětské vesnické próze, tedy i sekundární literatura je ruská, polská a běloruská, nemělo by se zapomínat, že i v jiných rusistikách (v slovanských i jiných zemích) se objevují podstatné výzkumy této literatury, včetně studií anglicky psaných, z nichž bychom zdůraznili portrétní monografii Roberta Portera (viz naši recenzi [POSPÍŠIL 1990]).

Summa summarum: přínosná publikace, neboť odkazuje k důležitým jevům v ruské minulosti; je ovšem klíčová i pro pochopení současného stavu literatury nejen ruské. Představuje, jak jsme naznačili, jeden z možných zorných úhlů: na další – včetně dalších okruhů – jsme upozornili. Vesnická próza je ve své vrcholné podobě již historicky uzavřeným jevem: o to více se může i v budoucnu stávat předmětem literárněvědného zájmu, možná i komplexnějšího, areálového. Sama autorka na to v jedné pasáži své knihy upozornila, když psala o prostorovém členění této literatury v Rusku na sever, jih a střed. To by mohla být jedna z dalších cest i k hlubšímu poznání této literatury, včetně její poetiky.

Ivo Pospíšil

Literatura:

- POSPÍŠIL, I. (1982): *Idyla jako výzva a varování (V. Bělov: Lad. Očerki o narodnoj estetike, 1981)*. Světová literatura 1982, č. 2, s. 228–230.
- POSPÍŠIL, I. (1985): *Idyla, elegie, kronika a moderní literatura*. In: SPFFBU, D 32, s. 197–201.

- POSPÍŠIL, I. (1986): *Labyrint kroniky: pokus o teoretické vymezení žánru*. Brno.
- POSPÍŠIL, I. (1990): *Čtyři podobizny. Robert Porter: Four Contemporary Russian Writers. Berg Publishers, Oxford – New York – Munich 1989. Československá rusistika 1990, 5, s. 288–291.*
- POSPÍŠIL, I. (1998): *Spálená křídla: malý průvodce po české recepci ruské prózy 70. a 80. let 20. století*. Brno.
- POSPÍŠIL, I. (2016): *Sovetskije žurnal'nyje diskussii konca 60-ch i načala 70-ch gg. XX veka kak priznak vremeni*. Warszawa. V tisku.

Slovanské literatury a jazyky v objetí politiky

POSPÍŠIL, I., PRZYBYLSKI, M., ŠAUR, J. a kol.: *Slovanské literatury a jazyky v objetí politiky (20. století)*. Brno: Masarykova univerzita. 2015. 165 s. ISBN 978-80-210-8068-3.

Kolektivní monografie *Slovanské literatury a jazyky v objetí politiky (20. století)* se primárně zaměřuje na korelační vztahy jazyka, literatury a politiky. O publikaci platí latinské pars pro toto, kdy ve své podstatě část zastupuje celek; čili každá jednotlivá stať se specificky zaměřuje na téma úzce související s pojetím politiky a vzájemného působení na literaturu či jazyk. Politika, jakožto jedna ze základních složek společnosti, má významný vliv na člověka a potažmo i celou societu. Rámec tedy tvoří koncepce politiky, jak se manifestuje v některých slovanských jazycích a literaturách. Na vzniku se svými případovými studii a příspěvky podíleli akademičtí pracovníci a doktorandi Ústavu slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Úvodní příspěvek Iva Pospíšila nese název *Česká a slovenská próza dneška a politika: hraniční žánry. (Několik příkladů, kritických/teoretických poznámek a pokus o typologii)*. Studie se skládá z několika částí: Mezi belles lettres a literaturou faktu: klíčové okruhy minulosti, Mezi dokumentem a příběhem/historií, Literatura a politika: volná souvislost a v neposlední řadě Problém současné podoby memoárů. Autor analyzuje současnou podobu memoárů na řadě českých a slovenských příkladů a zdůrazňuje jejich rozostřenost, názorovou uhybavost a jinotajnost, které jako by odpovídaly charakteru dnešní doby.

Další studií je *Politický pamflet jako dokument doby* z pera Elišky Gunišové. Ústředním tématem je pojetí slovenské literatury v období socialismu. V této souvislosti tvoří parciální část i zmínky o české literatuře (tehdejší Československo). Autorka se soustřeďuje zejména na dvě jména – Dominik Tatarka a Ladislav Mňačko. Své pojednání spojuje s cenzurou uvedeného období. E. Gunišová demonstruje období reprezentace a pojetí literatury na dvou pólech: „V historii není zcela